

Elisabeth Boddaert

Wegbereider van de dagopvang voor schoolgaande jeugd

De gedachte dat je niet vroeg genoeg kunt beginnen met de opvang en opvoeding van verwaarloosde kinderen, als ondersteuning van het gezin, laat haar niet los.

Elisabeth Boddaert opent in 1903 op eigen initiatief en met eigen middelen in Amsterdam het eerste Tehuis voor Dagbehandeling van Schoolgaande Jeugd. Zij richt zich op kinderen die worden verwaarloosd. Zij wil iets voor deze kinderen doen, maar wel in samenwerking met ouders. Boddaert wil met haar werk een alternatief bieden voor tuchtscholen en opvoedingsinternaten. In het actuele debat over jeugdreclassering is haar aanpak ook na honderd jaar nog verbazend *to the point*.

Maarten van der Linde

Elisabeth Boddaert (1866-1948) groeit op in een adellijk en welgesteld protestants milieu in Zeeland. Zij wordt op 24 september 1866 geboren als enig kind van jonkheer Jacques Boddaert en zijn tweede vrouw Elisabeth barones van Heeckeren. Haar vader is rechter in Middelburg en klein van stuk; hij krijgt de bijnaam ‘driekwart flesje’. Ook Elisabeth (die Lijsje wordt genoemd) is een kleintje, zij meet zo ongeveer 1 meter 55. ’s Winters wonen de Boddaerts in Middelburg en de rest van het jaar op het romantische Kasteel Westhove tussen Domburg en Oostkapelle, een van de mooist bewaarde kastelen van zuidelijk Nederland. (Anno 2008 is daar Stayokay Domburg gevestigd.) Elisabeth geniet op Walcheren van een beschermde en fijne jeugd. Zij is niet helemaal enig kind, maar haar zes veel oudere halfzussen en halfbroers zijn of gaan het huis uit als zij nog met poppen speelt. Met haar 22 jaar oudere halfzuster Marie, die romans en gedichten publiceert, heeft Elisabeth een speciale band. Zij voelen zich allebei betrokken bij mensen die arm zijn en delen een grote interesse in alles wat sociale misstanden kan verbeteren.

In 1880 verhuist het gezin naar Den Haag en Elisabeth is vijftien als haar moeder niet lang daarna sterft. Op een tweetal kostscholen krijgt zij in Den Haag de brede culturele vorming die past bij een meisje van haar stand. Na drie jaar komt zij weer thuis wonen. Haar vader is dan al ernstig ziek en Elisabeth helpt bij de verpleging. Als haar vader kort daarna overlijdt, is Elisabeth negentien. Zij heeft zich ontwikkeld tot een zelfstandige jonge vrouw met een sociaal gerichte christelijke levensovertuiging.

Vormende jaren

In datzelfde jaar 1885 verhuist Elisabeth naar Lausanne, schitterend gelegen aan het meer van Genève. Zij meldt zich bij het *Lycée des jeunes filles* en doet daar eindexamen. Voorlopig blijft Elisabeth in Zwitserland. In Lausanne behaalt zij het diploma van verpleegkundige. Zij werkt in de wijkverpleging en daarna in het Diakonessenhuis St. Loup bij het plaatsje La Sarraz.

Begin jaren negentig verhuist ze naar de Schotse hoofdstad Edinburgh. Hier werkt zij in de *Royal Infirmary* die bekendstaat als een van de beste ziekenhuizen ter wereld na de hervormingen die Florence Nightingale daar in de verpleging heeft doorgevoerd. In het ziekenhuis verpleegt zij diverse misdadigers. Hun meestal trieste levensverhalen maken indruk op de 30-jarige Elisabeth. Zij ontdekt hoe armoede en verwaarlozing jongeren in het criminele circuit doen belanden. Het valt haar op dat deze jongeren niet geleerd is weerstand te bieden aan de verleidingen van alcohol en misdaad. ‘Ik besepte dat men den vijand in hem had kunnen overwinnen, zoo bijtijds een zachte doch sterke hand hem had geleid temidden van de verleiding. Ik besepte dat men hem pal moest

>>>

Pioniers

Dit is de eerste uit een serie portretten van pioniers in de geschiedenis van het sociaal werk in Nederland.

>>> leren staan, dat weerstand de kracht doet was-
schen, den wil sterkt.’

Als de verpleging haar te zwaar wordt, verhuist zij naar Berlijn. Zij kent Berlijn uit haar jonge jaren van feesten in adellijke kringen, maar nu laat zij zich daar niet meer zien. Zij heeft een keuze gemaakt voor sociaal werk en doet vrijwilligerswerk in de opvang en begeleiding van ex-gedetineerden. Het is reclasseringswerk avant la lettre, vermoedelijk georganiseerd door de *Innere Mission*. Zij doet het zo effectief dat haar het werk in een achterstandswijk in Berlijn-Noord wordt toevertrouwd.

Veranderd klimaat

De ervaring en de kennis die zij opdoet in Edinburgh en Berlijn zijn van doorslaggevende betekenis voor haar verdere leven. De gedachte dat je niet vroeg genoeg kunt beginnen met de opvang en opvoeding van verwaarloosde kinderen, als ondersteuning van het gezin, laat haar niet los. Hier ziet zij voor zichzelf een taak weggelegd en met dat doel verhuist zij in 1902 naar Amsterdam. Bij haar besluit om zich voor straatkinderen in te zetten, geeft een stimulerend gesprek met de bijna 70-jarige feministe en medeoprichtster van de Amsterdamsche Huishoudschool Hendrina Scholten-Commelin de doorslag.

Elisabeth maakt in haar buitenlandse jaren een grote ontwikkeling door. Maar het politieke, sociale en pedagogische klimaat in Nederland verandert in de tussentijd ook aanzienlijk. In de vijftien jaar (1886-1901) die Elisabeth in het buitenland werkt, komen ook in Nederland de sociale bewegingen van socialisme en feminisme op gang. Over de ‘sociale quaestie’ wordt veel gesproken. Nieuw hervormingsgezind pedagogisch denken breekt door. Pro Juventute (opgericht in 1896) maakt preventie tot een hoeksteen van haar beleid. Een spraakmakend Nutsrapport vestigt in 1898 onontkoombaar de aandacht op het probleem van de verwaarloosde jeugd en dat versnelt de oprichting een jaar later van de Nederlandse Bond tot Kinderbescherming. Het sociaal-liberale ‘kabinet van de sociale rechtvaardigheid’ Pierson-Goeman Borgesius brengt rond 1900 sociale wetten tot

stand zoals de Ongevallenwet en de Woningwet, maar ook wetten die gericht zijn op kinderen: de leerplichtwet en de kindervetenen.

Kinderbescherming

De kindervetenen van 1901 maken het mogelijk ouders uit de ouderlijke macht te ontzetten. Er ontstaat een nieuwe kindervetenerswereld met voogdijverenigingen, tehuizen en gestichten, rapporten en tijdschriften. De eerste pedagogen timmeren aan de weg. De kersverse School voor Maatschappelijk Werk en andere opleidingen, hoe pril en klein ook, wijzen de weg naar professionalisering. Dwars door alle godsdienstige en andere verschillen heen leeft grote eensgezindheid over de noodzaak van pedagogisch ingrijpen als kinderen in gevaar zijn. Tegen deze achtergrond wordt duidelijk hoe eigenzinnig en kritisch de visie is van Elisabeth Boddaert. Zij is tot in haar tenen bezielde van het nieuwe pedagogische elan, maar tegelijk beducht voor de gevolgen van de nieuwe regels, vooral voor het plaatsnemen van (jonge) kinderen in opvoedingsgestichten. Want dat is wat er gebeurt: nieuwe jeugdinternaten, liefst zo ver mogelijk van de stad, keurig verdeeld naar godsdienstige richting, schieten als paddenstoelen uit de grond. Zoals bijvoorbeeld Valkenheide, het Nederlands-hervormde opvoedingsgesticht dat in 1912 in de Maarsbergense bossen zijn deuren opent.

Haar tijd vooruit

Elisabeth Boddaert is beducht voor de gevolgen van de kindervetenen die in 1905 van kracht worden. Zij vindt het niet goed dat kinderen gescheiden worden van hun ouders, geplaatst in inrichtingen ver van huis. Het staat voor haar als een paal boven water dat veel van deze gestichtskinderen later in het criminele circuit terecht zullen komen of op een andere manier schade zullen oplopen. Zij wil hen juist begeleiden in de vier milieus waar hun leven zich afspeelt: straat, huis, school en tehuis. Het opvangen van deze kinderen in hun eigen omgeving en de nadruk leggen op hun vrije wil en hun eigen verantwoordelijkheidsgevoel betekent een opzienbarende breuk met de toen gebruikelijke aanpak van probleemkinderen. Met haar aanpak is Elisabeth Boddaert haar tijd ver vooruit.

Positieve benadering

Elisabeth kiest Amsterdam als werkterrein voor haar vernieuwende jeugdzorgproject. Zelf gaat ze in de Van Eeghenstraat wonen, pal tegenover het

HET OPVANGEN VAN DEZE KINDEREN IN HUN EIGEN OMGEVING EN DE NADruk LEGGEN OP HUN VRIJE WIL EN HUN EIGEN VERANTWOORDELIJKHEIDSGEVOEL BETEKENT EEN OPZIENBARENDE BREUK MET DE TOEN GEBRUIKELIJKE AANPAK VAN PROBLEEMKINDEREN.

Vondelpark. In 1903 opent zij haar eerste opvanghuis in de Nicolaas Beetsstraat 124, in Amsterdam-West. Een jaar later richt zij de ‘Vereeniging Tehuizen voor schoolgaande kinderen’ op, waarvan zij zelf voorzitter wordt. De vereniging wil criminaliteit onder kinderen bestrijden en voorkomen door ze buiten de schooluren op te vangen. ‘Niet in een gevoel van liefdadigheid, maar in een gevoel van rechtvaardigheid’, zoals zij vaak stelt. Haar pedagogische devies ontleent zij aan een tekst van Paulus: ‘Overwin het kwade door het goede.’ Zij gelooft in de werking van positieve, persoonlijke, geduldige, langdurige, preventieve begeleiding van kinderen, ook van kinderen, die erfelijk belast zijn met een psychopathische aanleg. Van repressieve tucht verwacht zij geen enkel heil. Zij vindt dat kinderen al genoeg gestraft zijn door de moeilijke omstandigheden thuis. Nu hebben zij recht op warmte, liefde en huiselijkheid. Bovendien versterkt het benadrukken van tucht en discipline bij deze kinderen de minderwaardigheidsgevoelens, waar zij toch al zo onder lijden. Om haar eigen aanpak te markeren noemt zij haar tehuizen de *Boddaert tehuizen*. Haar aanpak slaat aan en zij opent in latere jaren nog drie huizen: Amaliastraat 3 (1906, in West), Tweede Jan Steenstraat (1915, De Pijp) en Zacharias Jansstraat 49 (1929, in Oost).

Hoge eisen

Zij doordenkt haar aanpak tot in finesses en stelt hoge eisen aan begeleiders en directrices van de tehuizen. Haar medewerkers volgen bijscholingscursussen. Zij betreft psychiaters, pedagogen en psychologen bij het werk. In het huis maakt zij de kinderen medeverantwoordelijk voor het onderhouden van een prettige en beschaafde sfeer, goede omgangsvormen en respect voor andermans werk. De jongens en meisjes krijgen tussen de middag en na school te eten, spelen in de tuin en houden zich bezig met huishoudelijk werk, denkspelletjes, timmeren (ook de meisjes), breien (ook de jongens) of handenarbeid. De groepen zijn niet groter dan twaalf kinderen. De kinderen staan tot hun meerderjarigheid onder toezicht van het tehuis. Daarna krijgen zij hulp bij het vinden van werk en kunnen zij een beroep doen op de staf voor nazorg.

Vriendschap voor het leven

In het werk leert zij de vijfentwintig jaar jongere Constance van Sprenger (1891-1965) kennen. Constance is net als Elisabeth geboren in een adellijke familie en opgevoed met de waarden van je inzetten voor je medemens en de publieke zaak.

Constance (Onny in de dagelijkse omgang) is een bevlogen pedagoge en komt in 1914 in dienst bij de Vereniging Boddaerthuizen. De twee sluiten vriendschap voor het leven en Constance trekt in bij Elisabeth. Tot haar pensionering in 1958 blijft zij voor de Boddaerthuizen aan het werk.

Missing link

Freule Elisabeth Boddaert overlijdt op 22 februari 1948 op de leeftijd van 81 jaar. De laatste jaren wordt zij vergeetachtig. Zij kan het werk niet meer dagelijks volgen, zoals zij tot ver in de zeventig blijft doen. Haar niet geringe vermogen laat zij na aan de stichting.

Omstreeks 1970 wordt de waarde van haar concept van het dagcentrum alsnog in bredere kring herontdekt. Daarvoor is opnieuw iemand met visie nodig en dat is Johan Albert Cassee die actief is in jeugdzorgprojecten van de Kinderpostzegelactie. Met steun van de befaamde pedagogen Jaap Koekebakker en Daan Mulock Houwer propageert Cassee de dagtehuizen als de *missing link* tussen ambulante zorg en internaatzorg. Vanaf 1972 worden er, buiten Amsterdam en verspreid over Nederland, tientallen nieuwe Boddaerthuizen geopend, als eerste in Den Haag, Groningen en Hilversum. Nog steeds is de hulp van deze circa honderd centra gericht op kinderen en hun ouders, op het bieden van kansen en aanboren van mogelijkheden, met de visie van Elisabeth Boddaert als richtsnoer. •

OVER DE AUTEUR

MAARTEN VAN DER LINDE IS DOCENT/ONDERZOEKER OP HET INSTITUUT VOOR SOCIAL WORK VAN HOGESCHOOL UTRECHT. HIJ PUBLICEERDE O.A. *BASISBOEK GESCHIEDENIS SOCIAAL WERK IN NEDERLAND* (2007, TWEDE DRUK 2008).

Verder lezen:

- Boddaert 100 jaar. Ontwikkelingen in de Dagbehandeling voor Schoolgaande Jeugd.* Onder redactie van Cees van Dijk. Amsterdam: SWP, 2003.
- Grote pedagogen in klein bestek*, met artikel van Lia de Kok over E. Boddaert. Onder redactie van Bas Levering en Ton Kroon. Amsterdam: SWP, 2008.